

Recensioner

REDAKTÖR: ANNA J EVERTSSON

Aggedal, Jan-Olof

Griftetalet mellan trostolkning och livstydning.

En pastoralteologisk studie

Diss., Bibliotheca Theologiae Practicae 71, Arcus förlag, Lund 2003, 418 s.,

ISBN 91-88553-13-2

Vid så gott som alla kyrkliga begravningsgudstjänster förekommer ett s.k. griftetal, en kort predikan av prästen. Statistiskt är griftetalen, efter söndagsgudstjänstens predikan, den kristna förkunnelse som samlar det största antalet åhörare. I Sverige handlar det om ca 2,8 miljoner och i Finland om ca 2 miljoner per år. Men vad prästerna egentligen talar om har vi hittills inte haft någon helhetsbild av. Inte heller hur lyssnarna kan tänkas uppfatta det som sägs.

Jan-Olof Aggedal har försökt klarlägga vad prästerna förkunnar i sina griftetal men också granska den vägledning och hjälp som åhörarna genom talet kan tänkas få när de konkret ställs inför frågor som hör ihop med död och sorg. Hur kan den trostolkning som prästerna ger uttryck för tänkas fungera som en livstydning för lyssnarna att bygga vidare på? Resultatet redovisas i avhandlingen *Griftetalet mellan trostolkning och livstydning. En pastoralteologisk studie.*

Aggedal har dels empiriskt undersökt hur prästerna förhåller sig till olika aspekter kring begravningsgudstjänsten, dels analyserat vad de konkret säger i griftetalet. Deras hållning har granskats med hjälp av frågeformulär i tre svenska stift, Härnösand, Strängnäs och Växjö (337 svar), och det svenskspråkiga Borgå stift i Finland (102 svar), sammanlagt 439 svar. Vad prästerna konkret förkunnar har han studerat genom en analys av 211 svenska och 92 finländska griftetal, inalles 303 tal.

Undersökningen har ändå en högre ambition än att bara analysera enkät-svar och griftetal. Aggedal har utifrån kyrkliga handböcker och annat material noggrant beskrivit hur en begravningsgudstjänst kan gå till i de båda

länderna och sammanställt en begravnings och dödens teologi. Han har därtill granskat förutsättningarna för samspelet mellan präst och åhörare i griftetalet genom att utifrån olika forskningsresultat beskriva trosuppfattningar i det sekulariserade samhället och i förlängningen av detta hur deltagarna kan tänkas uppleva det som prästen säger.

En av Aggedals slutsatser är att det finns ett stort glapp mellan kyrkans tro och gemene mans syn på de eviga tingen och på upplevelsen av döden. Människor i Sverige och Finland blir alltmer främmande för det som kyrkan vill stå för. Man har allt svårare att ta till sig det som sker genom kyrkliga handlingar och som förmedlas genom kristen förkunnelse. Då många värderingar inte stämmer överens med kyrkans, när bara en liten del omfattar kristen tro, blir kyrkans budskap svårförståeligt. Flertalet börjar betrakta begravningsgudstjänsten bara som en värdig akt utan religiös betydelse. Författarens centrala fråga är då: Hur fungerar prästens griftetal som en hjälp för åhörarna att tyda livet? Undersökningen kallas en pastoralteologisk studie. Med det antyder författaren att studien vill vara ett bidrag till att klarlägga hur kyrkan fullföljer sitt uppdrag att formulera ett autentiskt trosliv i dagens värld.

Avhandlingen bygger på statistiskt och empiriskt material. Det statistiska spelar ändå en underordnad roll. I analysen visar författaren hur prästernas griftetal förhåller sig till den homiletiska traditionen, hur talen disponeras, inleds och avslutas. Han pekar på viktiga teman som tas upp. Ofta handlar griftetalen om död och odödlighet, om uppståndelse och evigt liv. Han visar också hur prästerna gärna anknyter till naturens rytm, där död och förgängelse växlar med ny födelse och han beskriver den gudsbild och människosyn som återspeglas i prästernas tal.

En mängd information flimrar förbi i studien. En allmän slutsats är att finländska präster i sina griftetal mer än de svenska riktar sig till kyrkligt aktiva. En intressant detalj gäller platsen där prästen står när han eller hon håller sitt tal. Finländska präster står huvudsakligen bakom kistan, rätt långt från lyssnarna, medan de svenska står bredvid kistan och på det sättet har möjlighet till en närmare kommunikation med åhörarna.

Aggedal analyserar inte bara generellt innehållet i prästernas griftetal utan ställer det också i relation till trosläran. För att bara nämna några exempel så finner han bl.a. att prästerna i regel beskriver döden som något naturligt – och

inte som en följd av synden. Här ser han ett avsteg från den evangelisk-lutherska tron. Uppståndelsen har en självklar andel i de flesta prästers tal, men det är enligt analysen ganska ovanligt att prästerna går närmare in på frågan om kroppens uppståndelse, vilket betonas i den kristna läran. Domspektivet, tanken att alla människor skall ställas inför en slutlig dom, är starkt nedtonat, och det finns formuleringar som antyder allas slutliga frälsning. Generellt finns det enligt undersökningen en tendens hos prästerna att låta trostolkningen samspela med folks allmänna uppfattningar, att prästerna i viss mån prutar på lärosynpunkter för att närma sig åhörarna. Aggedal ser detta som ett utslag av en självvårdande hållning, men han menar att det också kan bero på betoningar i den fromhetstradition där prästen arbetar eller till och med på luckor i den teologiska bildningen.

I avhandlingen formuleras fyra perspektiv som återkommer i griftetalen beroende på hur prästerna vinklar sina tal. Det första är ett vad Aggedal kallar ett *biografiskt* perspektiv. Prästen försöker genom att teckna olika bilder av den dödes liv och verksamhet dra paralleller till den kristna tron och formulera olika trostolkningar, och på detta sätt även inkludera åhörarna. Ett annat perspektiv är det *proklamerande*: griftetalet görs till en missionerande, undervisande eller bibeltolkande predikan. Det tredje perspektivet är ett *psykologiserande*. Prästerna anknuter till känslor och upplevelser av död och sorg. Ett sådant tal kan vara varmt självvårdande, men det kan också bli bara en ersättning för trostolkningen. Prästen kan stanna kvar i känslorna utan att ge de trostolkningar som hjälper åhörarna att leva vidare sorgen. Intressant är slutsatsen att manliga präster talar mer om känslor än kvinnliga. Slutligen formuleras ett fjärde perspektiv som kallas det *reflekterande*. Prästen vill genom griftetalet väcka frågor och starta en process där människors existentiella erfarenheter speglas från trons horisont. Prästen inbjuder åhöraren att upptäcka trostolkningens relevans för den egna livstydningen.

Hur fungerar då trostolkningen som livstydning? Aggedal målar en rätt positiv bild av prästernas möjligheter att i griftetalet formulera trostolkningar som åhörarna kan bygga sina livstydningar på. Han visar genom konkreta exempel hur olika aspekter som har att göra med död och sorg kan fungera. Men – menar han – det sker långt ifrån i alla griftetal. Somliga missar tydligt målet, vilket borde utgöra ett memento för kyrkan både i Sverige och Finland.

Det är en intressant och faktaspäckad undersökning. Som akademisk

avhandling är den ändå inte helt oproblematiske. Trostolkningen är väl dokumenterad men frågan om åhörarnas livstydning förblir oklar. Aggedal bygger sina slutsatser huvudsakligen på allmänna statistiska fakta och inte på reaktioner i den aktuella begravningssituationen. Det finns också ett glapp mellan prästernas trostolkning och den tänkta livstydningen hos åhörarna. De kunde tydligare ha konfronterats med varandra. Ett problem är vidare att Aggedal rätt okritiskt låter religionssociologiska uppgifter om människors inställning till kyrka och tro gälla också i den speciella situation som en begravning utgör. Döden har en tendens att väcka religiösa frågor till liv på ett djupare sätt än vad allmänna frågeformulär kan göra. Jag förhåller mig dessutom något skeptisk till Aggedals optimistiska slutsatser om trostolkningarnas möjligheter att genom begravningstalet skapa verkliga livstydningar, d.v.s. hans slutsatser verkar något förenklade.

Men det är en intressant studie, ett pionjärbete, som ger ny kunskap från ett centralt kyrkligt arbetsfält. Grundliga analyser av prästers griftetal ställs i relation till kyrkans tro och människors livsfrågor. Boken är viktig inte bara som en vetenskaplig studie utan även som nyttig läsning för alla som är intresserade av kyrkligt arbete.

Karl-Johan Hansson

Boij, Anita

Jorden är mörk och svart.

Vad som rör pastorerna inom Svenska missionsförbundet när de ska predika om samhället

Diss., Acta Universitatis Upsaliensis. Psychologia et Sociologia Religionum 16, Uppsala universitet, Uppsala 2002, 239 s., ISBN 91-554-5488-7

Att läsa Anita Boijs avhandling är omskakande. Resultaten måste med nödvändighet starta en pastoralteologisk reflektion inom Svenska Missionskyrkan (tidigare Svenska Missionsförbundet, SMF) om pastorernas samhällsyn. Att pastorernas samhällsskildringar är så kategoriskt mörka, att de så gott som genomgående har en så mörk samhällsbild att de oavsett om de talar om samhällsföreteelser på makro-, meso- eller mikronivå beskriver dessa i termer av att jorden är mörk och svart, är omskakande. Boij kan nämligen inte bara visa att pastorerna beskriver samhället i negativa och

mörka termer som en retorisk finess, som en kontrast till ett idealsamhälle som vilar på kristen grund, utan att pastorernas grundförståelse av samhället i långa stycken är negativ och mörk. Oavsett vilket perspektiv som pastorerna anlägger på samhället i sina predikningar lyfter de fram det som är mörkt och uppehåller sig länge vid problemen, våldet, ensamheten och politikernas maktmissbruk. Intressant är att den mörka samhällsbilden delas av pastorskollektivet oavsett kön, ålder, civilstånd, tro, värderingar och andra möjliga bakgrundsfaktorer som Boij undersökt.

Boij intresserade sig för predikoforskningen efter att av åhörare fått höra att de ofta upplever pastorernas predikningar som abstrakta och filosofiska samt att de nästan inte alls anknyter till vardagslivet och samhället. Att författaren själv är pastor och aktiv predikant i SMF kan vara såväl en fördel som en belastning. Hon känner samfundet inifrån och vet vad som är SMF:s väsen, tro och värderingar, samtidigt som det är en konst att distansera sig från förförståelsen och bli forskaren som utifrån med nya ögon och frågeställningar analyserar sitt eget sammanhang. Avhandlingen visar med önskad tydlighet att Boij klarat balansgången och att hon besitter forskarens integritet och självständighet i förhållande till forskningsobjektet.

Undersökningens syfte har varit att försöka ta reda på vad pastorerna inom SMF uttrycker för samhällsbild och vad de säger om kristet samhällsansvar i sina predikningar. Boij hade dessutom från början ambitionen att identifiera vilka faktorer utöver kön som påverkar pastorernas predikan. Det senare visade sig emellertid, under arbetets gång, svårt att genomföra bl.a. beroende på hur materialet till slut kom att se ut. Materialet består dels av ett enkätmaterial, dels av ett predikomaterial, manus av predikningar hållna 21:a söndagen efter trefaldighet 1997 (21 från kvinnor och 14 från män) efterfrågade och insamlade ett år senare, vilket innebär att predikanterna vid insamlingstillfället inte längre hade någon aktuell relation till den insända predikan. Enkäten frågade efter bakgrundsfaktorer, frågor om predikan och dess förberedelse samt pastorernas tro och värderingar. Författaren upptäckte själv under sitt analysarbete att det saknades frågor i enkäten som skulle kunnat fördjupa analysen av relationen mellan pastorns tro och värderingar och vad som faktiskt sägs i predikan.

Så långt som materialet räcker lyfter Boij fram viktiga fakta. Hon kan t.ex. visa att predikoutkasten i tidskriften *Tro & Liv* för en övervägande

majoritet (79 %) av pastorerna har betydelse för deras predikan. Här skulle man kunna tala om en auktoritetstro mot samfundet och att predikningarna i stort ger uttryck för samfundets teologi och ideologi. Boij menar att det i predikningarna finns ett missionsförbundiskt värdesystem, som innebär enhetlighet i tro och värderingsfrågor. Detta är en intressant iakttagelse eftersom mångfald och öppenhet ofta anges som honnörsord inom SMF. Vidare kan hon visa att kvinnor mer än män talar om individens ansvar för medmänniskorna medan männen talar mer om församlingens ansvar för det gemensamma.

Att pastorerna menar att predikan är en väsentlig del av pastorsuppgiften framgår av att de använder mellan två och sju timmar för predikoförberedelsen, i genomsnitt använder de sju timmar, dvs. omkring en hel arbetsdag i veckan.

Hur man i en avhandling redovisar metod och forskningsteoretiska resonemang är en viktig och ständigt pågående diskussion inom forskarsamhället. Vilket sätt en författare väljer hör naturligtvis samman med vilket material som underkastas analys och vilken/a metod/er som man väljer att arbeta med och vilket paradigm som gäller inom forskningsdisciplinen. Litet förenklat innebär det ena sättet att lösa metodfrågorna att diskutera dessa i ett eget kapitel och sedan sparsamt återkomma till dem medan det andra sättet väver in metodresonemanget genom hela avhandlingen. Boij har valt att förutom i kapitel 6, där övergripande metod och forskningsprocess presenteras, genomgående återkomma till metodresonemang, vilket ger en klar och redig redogörelse för hur materialet har analyserats. Samtidigt innebär det tyvärr att *Jorden är mörk och svart* blir svårläst för icke facksociologer, vilket är synd eftersom Boij kan redovisa många spännande resultat som riskerar att drunkna i de metodteoretiska resonemangen. Trots detta är det mödan värt att tränga in i avhandlingen. Boijs avhandling är ett viktigt och omskakande bidrag till förståelsen av samhällssynen hos pastorer i SMF vid tiden kring millennieskiftet.

Jan-Olof Aggedal

Den genomskinliga platsen

*ett idématerial kring gudstjänsten av Victoria Rudebark
med reflektioner av Leif Nahnfeldt*

Verbum förlag, Stockholm 2002, 220 s., ISBN 526-2867-1

Med boken *Den genomskinliga platsen* har vi fått ett nytt idématerial för gudstjänst. Bokens titel kommer från engelskans *a thin place*, ett gammalt keltiskt uttryck som sedan länge använts för att beskriva ön Iona. Victoria Rudebark tar fasta på att både Iona och en gudstjänst kan vara *a thin place*, en genomskinlig plats där bara en tunn hinna skiljer det materiella från det andliga, det vardagliga från det heliga.

Det är också livet på ön Iona och arbetet i Wild Goose Resource Group WGRG som är källan för inspirationen. Bokens sista kapitel ger läsaren historien bakom Iona Community. Erfarenheter från gudstjänstarbetet på Iona lyfts fram i de olika kapitlen. Trots detta är det inte Iona Community som är i fokus i boken. Fokus är vår gudstjänst, dess betydelse och den gudstjänstfirande församlingens roll i gudstjänsten. Här finns en av bokens förtjänster. Det är lätt att bli berörd och entusiasmerad av en andlig tradition, av att tillsammans med andra få gå in i ett gudstjänstliv under en kortare eller längre tid; i Taizé, Iona eller var vi har våra källor. Det svåra är att ta med erfarenheten hem; att inte göra Taizé eller Iona på hemmaplan, utan låta Taizé och Iona fördjupa och påverka vår gudstjänst och få gestalt i vår miljö. I *Den genomskinliga platsen* sätts Ionas tankar och gudstjänst in i ett sammanhang och relateras till områden församlingen brottas med i gudstjänstarbetet. Vi får hjälp att göra översättningen.

Boken går bra att läsa på egen hand men inbjuder egentligen mer till att läsas i t.ex. en gudstjänstgrupp. Kapitlen har rubriker som »Rummets betydelse», »Före gudstjänsten», »Festen kan börja», »Delaktig bön», »Symboler och symbolhandlingar», »Motstånd mot förändring» för att nämna några. Kapitlens löpande text bryts upp av moment som »Pröva gärna» som inbjuder till samtal och konkret experimenterande i gudstjänstrummet. Liturgier från Iona som knyter an till kapitlets tema fogas in i texten. Varje kapitel avslutas med ett avsnitt som heter »Reflektera vidare» som innehåller frågor att bearbeta enskilt eller i grupp. Då och då möter teologiska reflexioner kring olika aspekter av gudstjänst av Leif Nahnfeldt.

Kapitlet om symboler och symbolhandlingar ger både fördjupad förstå-

else av de bibliska symbolerna och inspirerar till att hitta samtida symboler och personliga symboler som kan fungera som nya gemensamma symboler i gudstjänsten. Bokens näst sista kapitel heter »Motstånd mot förändring». Kapitlet sätter in gudstjänstförnyelsen i ett större sammanhang. Att utveckla gudstjänsten är något djupare än att ersätta en psalm med några sånger från Iona. Här berörs problem som kan uppstå i förändringsarbete och relateras till frågor om församlingssyn och gudsbild.

I avsnittet om församlingssången ger John L. Bell många bra tips till kyrkomusiker och sångledare, t.ex. uppmanar han till att i minst en psalm våga gå ifrån orgelpallen. Avsnittet ger hjälp att lära ut sånger på ett nytt och ganska enkelt sätt, fritt från prestige. Tipsen syftar också till att frigöra gudstjänstfirarnas sångglädje så att sången blir lovsång till Gud! Sång och psalm är inte i första hand till för att få människor att må bra utan för att tillbe Gud. Därför är John L. Bell kritisk till psalmtoppslistor. Ett bra tips för att bli en sjungande församling är enligt Bell; »Sprid ett rykte...som säger att församlingen sjunger utmärkt!» Sången på Iona och i denna bok blir också en mötesplats mellan människor där vi delar något av våra liv med varandra.

Kan då denna bok vara en hjälp för oss att göra gudstjänsten till en gemenskinlig plats där himmel och jord, människa och Gud, vardag och fest möts? Vi tycker att boken innehåller inspirerande material både genom konkreta övningar, samtal och liturgier och genom de fördjupande texterna. Den teologiska grundsyn som återspeglas både i liturgierna och i boken för övrigt med närheten mellan vardagen, skapelsen och bönen slår an något i oss. Ett igenkännande och en längtan. Att det ska finnas många gemenskinliga platser i våra liv där hinnan mellan Guds verklighet och vår är tunn och genomsläpplig.

Liksom erfarenheten från Iona kräver en bearbetning för att kunna omsättas i vårt gudstjänstliv kräver bokens material att vi arbetar igenom det. Att vi läser också prövande; kan just denna symbolhandling fungera hos oss, hur omsätter vi denna bön i vår församling? En effekt av boken kan kanske vara att vi väljer egna symboler, formar ännu helt okända symbolhandlingar och skriver nya böner!

Johan-Magnus Sjöberg & Lena Sjöstrand

Den svenska psalmboken med tillägg

Verbum förlag, Stockholm 2002, 1840 s. + 12 s., ISBN 91-526-5500-8

Första söndagen i advent 2003 togs en ny evangeliebok i bruk i Svenska kyrkan. Detta har skapat ett behov av nya psalmboksutgåvor; bokförlagen Libris och Verbum har båda gett ut sådana i olika utföranden, format och material. Denna recension avser inte att göra någon jämförelse dem emellan, utan vill granska en av dem. Verbums huvudsakliga produkt bär namnet *Den svenska psalmboken med tillägg* och finns, enligt deras katalog, i inte mindre än nio olika utföranden. Det är alltså denna psalmboksutgåva som är av intresse här. För ordningens skull skall jag nämna att man också ger ut en psalmbok utan tillägg som kort och gott heter *Den svenska psalmboken*; denna finns enbart i ett format och utförande.

Den svenska psalmboken – bestående av 700 psalmer och antagen av Kyrkomötet – är ett av Svenska kyrkans bekännelseokument enligt *Kyrkoordningen 1999*. Verbums *Den svenska psalmboken med tillägg* innehåller förutom dessa 700 psalmer alltså även ett tillägg om 100 psalmer som inte antagits av Kyrkomötet. Tillägget har dock antagits av EFS styrelse och ersätter det tidigare EFS-tillägget. Inte någonstans framgår emellertid att tilläggets psalmer, nr 701–800, inte utgör något officiellt tillägg för hela Svenska kyrkan. Detta förfarande är minst sagt beklagligt, om inte förkastligt. Naturligtvis står det församlingar fritt att använda psalmer ur tillägget, även i huvudgudstjänster och i kyrkliga handlingar om tjänstgörande präst och kyrkomusiker är ense därom, precis som vilka andra sånger som helst, *Kyrkoordningen 1999*, 18 kap. 4 §.

Verbums nya psalmboksutgåva skiljer sig utseendemässigt från den tidigare på flera punkter. Den är försedd med illustrationer av Kristina Anshelm. Den har inledningsvis en gemensam innehållsförteckning för hela bokens fem böcker: *Psalmboken*, *Evangelieboken*, *Bönboken*, *Lilla katekesen* och *Kyrkohandboken* samt registren. En annan nyhet är att då psalmer delats av bladvändning trycks melodislingan även på det nya uppslaget. Alla psalmer har försetts med titel; titeln överensstämmer dock inte alltid med psalmens inledningsord. Ytterligare nyheter är typsnittsbyte, genomgående paginering, liksom en grå kant för *Evangelieboken* och utdraget ur

Den svenska kyrkohandboken. Registren över psalmförfattare, översättare och tonsättare har slagits samman och uppdaterats; av vem framgår inte av psalmboken, men det torde vara Torgny Erséus som fått göra detta gigantiska efterforskningsarbete. Tyvärr blir uppgifter snabbt inaktuella. Redan när den nya evangelieboken togs i bruk hade författaren till bl.a. »Herren lever, våga tro det», professor Göran Bexell – ledamot av 1969 års psalmkommitté – varit *rector magnificus* vid Lunds universitet i nästan ett år.

En del tryckfel går att finna, t.ex. har flera av Taizé-sångerna daterats fel. I fastepsalmen »Dig vi lovsjunger, ärar» (Sv. ps. 443) har den andra versens »Änglar sjunger med oss...» blivit »Änglarna sjunger med oss...». (Samma tryckfel återfinns i den första tryckningen av *Den svenska psalmboken* 1986 (1986) samt i SOU 1985:16, nr 451.) Ett sådant tryckfel ställer kanske inte till det alltför mycket för församlingssången. Betydligt allvarigare är det däremot med tilläggets nr 747, »Tack, min Gud, för att jag vaknar», en text av Margareta Melin och musik av Leif Lundberg, där verserna två och tre fallit bort i andra tryckningen av psalmboken.

Av mer principiell karaktär är de förändringar som gjorts vad gäller författare, översättare och tonsättare. Exempelvis har det som i den tidigare upplagan skrevs »Lina Sandell-Berg» ändrats till »Lina Sandell». Även om Lina Sandell endast skrev fyra av de femton psalmer som ingår i den nya utgåvan före det att hon ingick äktenskap med Oscar Berg, torde hon vara mest känd under denna namnform; ändringen får anses som rimlig. Mer betydelsefulla är de ändringar som införts vid t.ex. »O Jesus Krist, som mänska blev» (Sv. ps. 33). I *Den svenska psalmboken* 1986 (1986) anges: »Text: M Luther? 1523, Olaus Petri? 1526, A Frostenson 1986, R Holte 1986» och »Musik: Strassburg 1525». Dessa uppgifter har i den nya upplagan med tillägg förändrats så att Martin Luthers namn tagits bort, vilket får anses ligga i linje med vad nyare Luther-psalmforskning kommit fram till. Emellertid har man också strukit frågetecknet efter Olaus Petris namn; det skulle vara intressant att få ta del av vad man bygger på här.

Hymnodiskt utvecklingsarbete är nödvändigt för den kyrka som i kollektiv sång vill tolka den kristna tron i sin tid, med sin tids bilder och språk, såväl text som ton, samt möta de behov som finns i varje tid. Verbums tillägg utgör exempel på ett sådant arbete. Sångerna i tillägget är framför allt hämtade från EFS-tillägget från 1987, *Psalmer i 90-talet, Hela världen sjunger*,

I Guds vind samt från Taizé och Iona. De är i det inledande registret placerade under respektive huvudrubrik.

Bland de nyare psalmerna märks t.ex. den s.k. millenniepsalmen »Innan gryningen» (nr 717) med text av Ylva Eggehorn och musik av Benny Andersson. En liten pärla är en irländsk bön översatt av Per Harling »Må din väg gå dig till mötes» (nr 730). Från *Psalmer i 90-talet* återfinns glädjande Frank Kærgaards text i översättning av Jan Arvid Hellström till tonsättning av Jan-Olof Kulander, »När dagen fylls av fågelsång» (nr 754), vilken både beskriver den ljuvliga nordiska sommaren med ett vackert musikspråk och samtidigt sätter ord på brustenhetsen: »När vi i tvivel frågar oss om vi är rena toner. Då svarar Gud: Han lovar oss att Jesus allt försonar: I vattnets tecken blir du ren, som sommarsolens klara sken i himmelrikets sommar.» (754:2). Kulanders melodi fångar lite av samma tonspråk som finns i »En vänlig grönskas rika dräkt» och »De blomster som i marken bor» – psalmer som för många klingar somrigt.

Allt är dock inte nytt. Den som på 80-talet sjöng i barnkör känner säkert igen Britt G Hallqvists text från 1966 tonsatt av Olle Widestrand 1981 »Ett litet barn av Davids hus» (nr 736) och den som är fostrad i Kyrkans Ungdom under samma decennium känner igen bl.a. Ingemar Olssons »Du vet väl om är du är värdefull» (nr 791).

De mörkare sidorna av livet är inte så väl representerade i tillägget, men Ylva Eggehorns text »När livet inte blir som vi tänkt oss» (nr 779) med melodi av Ingmar Wendschlag fyller här en viktig funktion liksom »Du lilla barn» (nr 796) av Shirley Erena Murray och Per Harling. Denna psalm sätter ord på vad föräldrar som mist ett barn kan känna i en sådan situation.

Att utge ett tillägg där man bl.a. hämtar material från olika sångsamlingar medför att man måste välja bort en hel del sånger. En av dem, från *Psalmer i 90-talet*, som jag gärna sett i det nya tillägget är Eyvind Skeies och Catharina Broomés omdiktning av *Magnificat*, »Vi sjunger med Maria» med musik av Harald Gullichsen, men även andra, såsom Karin Boyes »Aftonbön», tonsatt av Egil Hovland.

Trots det mycket bekymmersamma med att ett icke-officiellt psalmboktillägg trycks och binds samman med ett officiellt bekännelseokument för Svenska kyrkan utan att detta tydligt anges, är det glädjande och nödvändigt att det hymnodiska arbetet lever. Verbum har genom att publicera 100

mer eller mindre nya sånger i ett tillägg gett en hjälpande hand till kyrkor och samfund, men också till alla enskilda kristna som i sin andakt vill söka finna nya ord för sin lovsång, sin tro och sitt tvivel, sin fruktan och sitt hopp.

Anna J Evertsson

Ekström, Alva

Ordet, testamentet, bekräftelsen, arvet.

Fyra hörnpelare i Anders Frostensons författarskap och teologi

Licentiatuppsats mars 2003. Institutionen för samhällsvetenskap. Religionsvetenskap. Karlstads universitet, Karlstad 2003, 202 s., ISBN 91974372-2-0

Om intryck och uttryck i Anders Frostensons psalmdiktning handlar Alva Ekströms licentiatuppsats. Författaren aviserar i sin titel på uppsatsen, att Ordet, Testamentet, Bekräftelsen och Arvet är de fyra hörnpelare som Frostensons författarskap bygger på.

Den uppgift författaren ställer sig är att »kartlägga, analysera och tydliggöra den teologi som kommer till uttryck i Anders Frostensons författarskap i första hand sådant det möter i hans psalmdiktning». Undersökningen utgår från antagandet att de nämnda fyra hörnpelarna inte bara är ett sätt att systematisera och karakterisera Frostensons diktning, särskilt psalmerna, utan dessa »antas i stor utsträckning tidsmässigt relaterade till varandra» och undersökningen kan därför genomföras som en »kronologiskt ordnad tematisering». Författaren betonar samspelet mellan diktens innehåll, personliga upplevelser och relation till det omgivande samhället. Detta ger en fast disposition: kontexten, med underavdelningarna existentiell kris och socialt, kulturellt och teologiskt sammanhang, texten, teologin (teologiskt kontextuellt) och sammanfattande preciseringar. Huvudmaterial är Frostensons egen produktion.

Den första grundpelare som möter i Frostensons liv och diktning är enligt författaren ORDET. Orden mötte honom tidigt, särskilt i en kallelseupplevelse på landsvägen mellan Lund och Lomma: här mötte Frostenson inte bara ordern utan också de omskapande orden: gränsen till en ny existens, ord av evighet: »Hejda mig Herre i flykten / gör mig anträffbar». Teologiskt kontextuellt rör sig författaren i analyserna av Frostensons diktning under detta skede mellan skapelse och kallelse i luthersk kristendomstolkning.

TESTAMENTET kommer enligt författaren till synes i en annan kontext: trettioalets kris, ekonomiskt och politiskt, »kvardröjande långfredagsstämning och världsomsöppnande pessimism». Socialt och kulturellt men även teologiskt kom bekantskapen med proletärdiktarna, främst Nils Ferlin, att betyda mycket liksom senare Jan Fridegård. Till detta kom inflytande från Oxfordgrupprörelsen samt äktenskapet med Ulla Lidman. Viktiga diktsamlingar under denna tid är *På väg* 1935, *Genom lyckta dörrar* 1938, *Du böjde dig ned över jorden* 1944 samt naturligtvis Frostensons psalmer i 1937 års psalmbok, främst »Jesus från Nasaret går här fram» och »Öster, väster, norr och söder / korsets armar överskygga». Teologiskt kontextuellt kan dessa tankar menar författaren knytas till Luthers kallelsetanke.

BEKRÄFTELSEN omfattar tiden 1948–1962 och sammanfaller alltså med den kris som världen upplevde efter andra världskrigets slut. Frostenson sörjde över att han inte kunde skriva psalmer längre, en kris som dock övervanns 1960 genom en kallelseupplevelse från Gud att på nytt skriva psalmer. Mellantiden hade Frostenson ägnat mera allmän diktning, t.ex. i samlingen *Lantprästs lyra* från 1957, där teman från naturen slår igenom. Naturlyriken präglar inte minst i de bidrag som Frostenson gett i *Kyrkovisor för barn* 1960. Teologiskt kontextuellt bildas två brännpunkter, skapelse och frälsning, i grunden ett arv från Gamla och Nya testamentet. Särskilt viktiga teman under denna tid blir nattvarden: »Vi till ditt altarbord bär fram [...]» och människors utanförskap: »låt ingen stanna utanför [...]» samt försoningstemat, som tolkas i ljuset av Kristi inkarnation och närvaro i världen: »Du själv är gåvan Gud oss gav [...]».

Den fjärde grundpelaren är ARVET, symboliserat framför allt i Anden och kyrkan, i vilken psalmen spelar en lika viktig roll som vårblommorna för naturens återuppvaknande. Inledningen till den period som symboliseras av arvet fick en dramatisk upptakt genom Ulla Lidmans död 1962 och innebar först en förlamande, sedan vitaliserande inverkan på Anders Frostensons diktning. I texter som då skrevs finns både skapelse- och nattvardsmotiven med. Kyrkans enhet formuleras utifrån inkarnationstanken: »Lemmarna är många, kroppen är en, Jesu Kristi kyrka». Teologiskt kontextuellt kan man enligt författaren anknyta till Luthers sätt att se vardagen och nuet som det Gud givit människor att förvalta, enligt författaren ett liknande sätt som miljörelsen har att se på människors ansvar för sin verklighet och

som Anders Frostenson formulerar i sina ord om Guds kärlek som stranden och gräset. Ansvaret medför arbete, betonar Luther och enligt författaren är det också Frostenson sätt att tänka: de nya psalmerna betonar människors samhörighet, det gemensamma ansvaret, arbetets gudstjänst och börens nyskapande möjlighet. »Rädslan bygger murar. Kärleken bygger broar».

Författaren sammanfattar sin undersökning: »Vår värld är Guds värld. I en ständigt förändrad verklighet talar Frostenson om den kristna trons kosmiska dimension: »'Rymd och jord / varandra funnit. / Ur samma skaparord / de upprunnit'. Utanförskapet är avigsidan. När mönstret vänds rätt ses sammanhanget: vi är skapade av Gud till Gud. 'Där din skatt är, där kommer också ditt hjärta att vara.'»

Författaren tar som sin uppgift att »kartlägga, analysera och tydliggöra den teologi som kommer till uttryck i Anders Frostensons författarskap, i första hand sådant det möter i hans psalmdiktning». För att genomföra denna uppgift utnyttjar författaren ett rikt material, främst Frostensons egen produktion. Genom att sätta in sitt material i ett sammanhang gör författaren en viktig insats i forskningen som inte genomförts tidigare på ett systematiskt sätt. Tolkningen fördjupas delvis utifrån en intervju med Frostenson som författaren genomfört. Det är en förtjänst att författaren sätter in diktarens produktion i ett samhällligt och personligt sammanhang; inte minst referenserna till vad som skett i samhälle och kultur vid tiden för Frostenson författarskap gör tolkningen tydligare.

Forskningsmetodiskt anknyter författaren till flera olika typer av analys: man kan urskilja kontextuell analys, historisk-kritisk analys, systematisk analys, textanalys och tematisk analys. Det är naturligtvis både djärvt och positivt att författaren med hjälp av många olika analysstrategier söker ge en fördjupad bild av Frostensons författarskap.

Undersökningen har som ambition att följa ett konsekvent mönster: kontext – text – teologi. Under kontext beskrivs personliga upplevelser/kriser samt sociala sammanhang, under text Frostensons diktning och under teologi möter underrubrikerna teologi och kontext samt teologi och tradition. I inledningen finns en kort presentation av Frostenson som person och undersökningen avslutas med en sammanfattning.

Undersökningen är som framgått indelad i tidsperioder, 1920–1932, 1932–1948, 1948–1962 och 1962–1986, som enligt författaren präglas av

de fyra tidigare nämna grundmotiven/grundpelarna. Det är inte alldeles lätt att hålla dessa tidsperioder isär. Det sista grundmotivet t.ex., arvet, »föder tillbakablickar dels mot Frostensons egna verk, dels mot föregående generationers erfarenheter och framåt». På liknande sätt låter författaren de olika perioderna präglas av de fyra hörnpelarna, medan man när man går igenom materialet kan finna att de fyra grundmotiven i själva verket är förhanden i varje tidsepok. Kanske kunde det ha varit mera fruktbart att undersöka hur de fyra hörnpelarna kommit till uttryck i *varje* tidsperiod. I själva verket förutsätter de olika grundmotiven varandra, vilket innebär att det är svårt att i den första epoken, präglad av ordet, inte ställa frågan om vad testamente, bekräftelse och arv betytt för Frostensons diktning. Liknande gäller om hörnpelarnas roll i de övriga epokerna.

Att samordna en historisk indelning med en systematisk analys kan ha sina problem, särskilt sett utifrån kraven på en historisk-kritisk analys. En sådan svårighet är om man låter material från en tidsepok belysa ett viktigt innehåll eller stildrag i en annan epok. Författaren har t.ex. påpekat att den fjärde tidsepoken, arvet, i själva verket hämtar material från hela Frostensons produktion. Man kan visa att författaren både använt tidigare material för att fördjupa analysen i en senare epok och låtit material från senare tid belysa en tidigare tidsepok. Detta gäller framför allt användningen av psalmerna.

En del begrepp i avhandlingen kunde ha varit definierade tydligare. Det gäller t.ex. begreppet kontextuellt. I anslutning till Margareta Brandby-Cösters avhandling om Selma Lagerlöf tar författaren upp lutherarvet och gör det till en viktig del av de teologiskt kontextuella resonemangen. Det är förtjänstfullt och ligger rätt i tiden. Tack vare personregistret är det lätt att gå igenom de textställen där sådan luthersk livsförståelse behandlas. Det visar sig då inte oväntat att det rör sig om flera olika lutherförståelser i undersökningen: Luther själv i hans katekes, Luther citerad i någon annan forskares produktion, t.ex. i Gustaf Auléns, Luthers kallelselära sådan Gustaf Wingren uppfattar den osv. Man saknar en diskussion kring hur lutherskt definieras i denna undersökning.

Alva Ekström har genomfört en pionjärundersökning och därmed börjat fylla en lucka i svensk hymnologisk forskning. Genom att systematisera sitt material utan att för den skull tappa kontakten med människan Anders

Frostenson har hon lyckats presentera honom som den människa och psalmdiktare han är och inte bara som ett litteraturvetenskapligt och teologiskt fenomen. Därmed har också kunskaperna om förutsättningarna för Anders Frostensons psalmdiktning ökat.

Sven-Åke Selander

Harling, Per

Ett ögonblick i sänder.

Lina Sandell och hennes sånger

Bokförlaget Libris, Örebro 2003, 188 s., ISBN 91-7195-660-3

År 2003 blev ett Lina Sandell-år. Den 3 oktober var det 100 år sedan hon dog och till hennes minne hölls musikgudstjänster med hennes sånger på många håll i landet. Det samfund hon tjänade, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, gav ut ett dubbelnummer om *Lina Sandells sånger i samtid och nutid* i sin skriftserie *Ingång*. (Johannelunds teologiska skriftserie, nr 2-3, 2003).

Prästen, sångförfattaren och trubaduren Per Harling har ägnat en bok åt denna folkkära författarinna, vilkens psalmer betytt mycket för att forma vår tro och vår gudsbild. Han skildrar inledningsvis mycket personligt sitt tidiga möte med hennes sånger. Den personliga tonen behåller han boken igenom, vilket ibland blir lite tröttsamt. Han berättar enkelt och lättillgängligt för en bred allmänhet utan förkunskaper om författarinnan.

Efter att i ett kort inledningskapitel ha visat på de sandellska sångerna plats på psalmernas tio-i-topp listor citerar Harling några omdömen om Lina Sandell, från samtida närstående till sentida biografer. Därefter följer några sidor om samtida samhällsförhållanden och en kortfattad biografi med de viktigaste händelserna i hennes liv. Här utnyttjar Harling tidigare biografier.

Huvuddelen av boken ägnas åt Lina Sandells psalmer. De fjorton psalmer som ingår i *Den svenska psalmboken* har fått var sitt avsnitt. Harling sätter in psalmerna i en kyrkohistorisk kontext. Han ger kortfattade upplysningar om använda melodier och deras kompositörer. Även detta avsnitt har berättande karaktär och innehåller personliga reflexioner och associationer. Någon analys av psalmtexterna gör han inte. I allmänhet vet man inte vilka upplevelser i författarinnans liv som ligger bakom en viss psalm, men Harling kopplar samman händelser i Lina Sandells liv och samtid med hen-

nes psalmer och flätar in väl valda, belysande citat ur hennes brev och från hennes biografer. Resultatet hade blivit bättre om han försökt presentera psalmerna efter tillkomsttid, så långt denna är känd, i stället för att följa den ordning i vilken palmerna står i psalmboken.

Störst utrymme ägnas åt psalmen »Blott en dag»; inledningsraden till psalmen i dess första version ingår i bokens titel. Det som väckt intresse i den första versionen är modersbilden i första versen: »En dag, ett ögonblick i sänder,/ vad tröst evad som kommer på!/ Allt vilar uti Herrens händer,/ vi skulle jag väl ängslas då?/ Han, som har mer än modershjärta,/ han giver ju åt varje dag/ dess lilla del av fröjd och smärta,/ av möda eller av behag.» Ragnar Värmon är den som riktat uppmärksamheten mot att Lina Sandell, under inflytande av herrnhutismen, betecknade Gud som moder i flera av sina psalmer. Modersbilden har ofta ersatts av den traditionella bilden av Gud som fader, innan psalmerna publicerats i någon sång- eller psalmbok. Psalmen »Blott en dag» bearbetades av Lina Sandell, när sångare-predikanten Oscar Ahnfelt tonsatte texten; han önskade längre rader för melodins skull.

Kapitlet »Karaktärsdrag i Lina Sandells psalmdiktning» är mycket tunt och håller sig till ytan. Här borde Harling utnyttjat tidigare skribenter och forskare.

Den sista avdelningen består av femton nya tonsättningar av Harling av Lina Sandells texter, de flesta okända i dag. Psalmerna är upptryckta med melodislinga med ackordanalys. Några kommentarer ges inte till dessa psalmer. Det hade varit intressant att få veta i vilken mån det finns tidigare tonsättningar. Harling lyckas enligt min mening bäst, när han håller sig till mollton och folkvisartad stil. Sången »Nu vill jag sjunga om modersvingen» har fått en vacker melodi som en skicklig sångerska kan ta tillvara. Den är att föredra framför Carolas. Några av texterna kunde emellertid fått stanna kvar i glömskan, t.ex. »Du ömma kycklingmoder», men det har blivit angeläget att lyfta fram modersbilden hos Lina Sandell. En liten pärla i all sin enkelhet är texten »När hela jorden sover», men J. A. Hultmans melodi passar stilmässigt bättre än Harlings. En fin, meditativ text är »Ta mina tankar, Herre», vilken fått en mjuk melodi som understryker texten. Tonsättningarna har också getts ut separat i arrangemang för kör.

Harling har inga vetenskapliga anspråk. Vid direkta citat – och de är många – uppger han namn på den person han citerar men aldrig källans titel

eller sida eller brevets datering. I slutet av boken finns dock en förteckning över tryckt referenslitteratur.

Det är en för ögat vacker bok med illustrationer och spatiöst satta sidor.

Inger Selander

Kjærgaard, Jørgen
Salmehandbog

I. *Salmehistorie Med biografier af forfatterne i Den*

Danske Salmebog 2002

Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København 2003, 600 s., ISBN 87-7524-130-7

II. *Salmekommentar til salmerne i Den Danske Salmebog 2002*

Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København 2003, 730 s., ISBN 87-7524-130-7

Helgmålsbönen i den danska televisionens program 1 följs av många i Skåne. Medan de svenska programmen alltmera byter bort psalmsången, behåller det danska det invanda mönstret, liksom man gör det i morgonandakten. Så kan vi följa en del nya psalmers inträde och lyssna till klassikerna, ofta med alla verser. Nu, sedan *Den Danske Salmebog 2002* tagits i bruk, kan man undra hur det blir t.ex. med Kingo. Kommer han att sjungas mera eller mindre, sedan man gått tillbaka till originalformerna också av barska barocktexter?

Psalmboksbyten och reviderade psalmer väcker alltid diskussion. Den mödosamma vandringen fram till 2002 har intresserade kunnat följa bl.a. i *Hymnologiske Meddelelser*, NORDHYMNs kvartalsskrift. En av dem som varit involverade i psalmboksarbetet är Jørgen Kjærgaard, sognepræst, lektor och hymnolog, född 1952. Nu har han utfört ett hymnologiskt storverk med *Salmehåndbog* i två band: I. *Salmehistorie Med biografier af forfatterne i Den Danske Salmebog 2002* och II. *Salmekommentar til salmerne i Den Danske Salmebog 2002*. Författaren deklarerar inledningsvis, att den kristna sången är det allmänna prästadömet i funktion. Den bär evangeliet från tid till tid. *Den kristne kirkes salmesang er nok en historie værd...*

Det är en lång historia Kjærgaard berättar. Han tryfferar den med intressanta detaljer och ett rikligt bildmaterial, där den korsmärkta Christensen Sthen-vinjetten med tuppen och trumpeten och mottot *Sic et non aliter* är en av de originellaste. Olika psalmers in- och utgång i och ur Danmarks omfattande psalmboksbibliotek redovisas outtröttligt.

I ett delkapitel om psalmsången vid senaste sekelskiftet förtecknas Tio-i-topp-psalmerna från den nordiska sociologiska undersökningen år 1993–96. »Dejlig er jorden» kommer först, »Altid frejdig, når du går» därefter. Brorsons »Den yndigste rose» är nummer 10. De psalmer som räcker utanför kyrkorummet, menar Kjærgaard, gör kyrkan till *folkekirke*.

Men det är inte enbart *folkekirkens* psalmhistoria Kjærgaard skildrar. Han utvidgar översikten till hela 35 andra kirke- och trossamfund i Danmark, de lutherska frisamfundet, de ortodoxa och reformerta, Svenska Gustafskyrkan i Köpenhamn och mormonerna för att bara ta några stickprov. Han redogör för psalmböcker i tidigare kolonier. En skärva av mångkulturellt slag utgör ett par psalmer som blivit islamskt omtolkade, t.ex. »Altid frejdig». Den står avtryckt i både ursprunglig form och omtolkad i den danska muslimska sångboken.

Fylliga register över psalmböcker och hymnologisk litteratur i olika länder ökar värdet av *Salmehåndbogens* första del. Givetvis kunde man önska några svenska titlar med anknytning till Danmark, och när det gäller tysk litteratur saknas bl.a. Martin Rösslers *Liedermacher im Gesangbuch* (Stuttgart 2001), och från USA Marilyn Kay Stulkens *Hymnal Companion to the Lutheran Hymnal* (Philadelphia 1981).

Melodier och tonsättare ingår kortfattat i Kjærgaards presentationer i del II, *Salmekommentarer*. Som han på ett par ställen understryker att den danska gudstjänsten i sann luthersk tradition är en *salmegudstjeneste* och att psalmen är en enhet av text och melodi, hade jag väntat en något generösare redogörelse för melodier och melodiskapare. Men sidantalet är stort nog.

En liten rättelse när det gäller melodi: »Se vi går op til Jerusalem»-melodin är av äldre ursprung än Kjærgaard uppger och förekommer i Arrebos Psaltare 1627. I nyaste svenska uppdatering står det till och med *dansk* för den! »Ingen er så tryg i fare»-melodin anses vara svensk variant av tysk folkmelodi, belagd 1873. Jag tackar Torgny Erséus för dessa uppgifter.

När det gäller äldre material från Sverige, har DDS uppgiften att Venantius Fortunatus-texten *Pange lingua*, »Frydetonen går mod tronen» (DDS 262), »Upp min tunga», översatts till svenska 1864 men inte någon information om dess bruk i Sverige sedan 1600-talet! (S. A. Forsius översättning dateras numera till 1608). Kjærgaard reparerar i någon mån saken genom att framhålla att den norska översättningen bygger på den sena svenska.

Ytterligare en svensk randanmärkning: det lär inte vara helt bevisat att Israel Kolmodin skrev »Den blomstertid nu kommer».

Ett och annat kan vi i Sverige uppdatera efter Kjærgaard. Ett och annat kan vi lämna i utbyte.

Kjærgaard vittnar om att han står »på skuldrene af Malling», pionjären. Anders Malling, som också han var sognepræst på Jylland, utgav sin *Dansk Salmehistorie* häftesvis 1962–1978, som man läste som följetong. Efterhand blev det åtta bundna volymer. Malling för in mera biografiskt stoff i psalmkommentarerna än hans efterföljare gör. Han ger också utrymme för hela importerade originaltexter. Kjærgaard nöjer sig med originalbörjan vid de översatta texterna. Positivt är att han förser varje text med bibelhänvisningar och ordförklaringar. En kort sammanfattning av psalmens budskap är en god hjälp vid psalmval och meditation.

Det är självklart att ett så omfångsrikt arbete som detta har några skönhetsfläckar i form av små biografiska fel att notera i marginalen. Men detta förtar inte intrycket av Kjærgaards *magnum opus* som blivande klassiker i Danmark och en guldgruva för oss andra nordiska psalmbrukare.

Elisabet Wentz-Janacek

Neville, Kristoffer
**Klara Church and the Swedish
counter-reformation**

Rapporter från konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 2, Konstvetenskapliga institutionen. Uppsala universitet, Uppsala 2001, 75 s., ill., ISBN 91-554-1542-4

Genomförandet av reformationen i Sverige kom att påverka såväl kyrka som stat. Reformatorbröderna Olaus och Laurentius Petri var från kyrkans sida två av de starkast drivande krafterna för att sätta reformationens idéer i verket. Förändringarna verkställdes dock till stor del inom ramen för vad de olika regenterna ansåg gynnade staten och kronan. Stundtals agerade reformatorerna som kungens medspelare och stundtals som hans motspelare i maktspelet. Gustav Eriksson och hans söner engagerade sig alla på olika sätt i teologiska och kyrkopolitiska frågor. En av dem, Johan III, sökte närma sig Rom samtidigt som han önskade ha goda relationer med hemlan-

dets reformerade prästerskap. Kombinationen visade sig omöjlig och han misslyckades i sina strävanden. Johans engagemang i teologiska frågor tog sig bl.a. uttryck i tillkomsten av *Nova Ordinantia* (1557), vilken utgjorde en komplettering till *Kyrkoordningen* (1571), utarbetad av Laurentius Petri. Vilka konsekvenser Johans olika kyrkopolitiska ställningstaganden fick för hans kyrkobyggen behandlar en relativt nyutgiven undersökning.

Kristoffer Nevilles studie utarbetades och publicerades under ett utbytesår vid konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Skriftens disposition består av fyra kapitel samt slutsatser och sammanfattning. Inledningskapitlet innehåller en redogörelse för studiens syfte och tidigare forskning kring Johan III:s kyrkopolitik och hans kyrkobyggande. Kapitel 2 behandlar successionsfrågan inom Vasaätten och kopplingen till reformationstidens kyrkopolitiska läge i Sverige. I kapitel 3 placeras förändringarna kring Klara kyrka i Stockholm in i den rådande kyrkopolitiska situationen. I kapitel 4 analyserar författaren Johan III:s förståelse och användande av olika arkitektoniska stilar och jämför Klara kyrka med andra av kungens kyrkobyggen.

Studien syftar till att belysa Klara kyrka ur ett konstvetenskapligt perspektiv samt att undersöka kyrkobyggets roll i kungens odlande av kontakter med den romersk-katolska kyrkan. Tidigare forskning har förnekat att det skulle finnas någon koppling mellan Klara kyrka och det S:ta Klara kloster som Gustav Eriksson raserade 1527. Kristoffer Neville hävdar motsatsen och menar att kyrkan inledningsvis utgjorde en del i Johan III:s planer på att återupprätta S:ta Klara kloster. Kyrkobygget fungerade sålunda som ett medel för att utveckla kungens kontakter med Rom. Författaren lyfter därmed fram en kyrkobyggnads roll som medel för att nå ett visst politiskt mål, vilket är ett intressant och nytt angreppssätt i sammanhanget.

Kombinationen av konstvetenskapliga och historiska perspektiv på Johan III:s kyrkobyggande och politiska aktivitet är ett grepp som gjort att projekterandet och utförandet av en byggnad som Klara kyrka genom Nevilles studie har satts in i sin historiska kontext. Intressant för en utvidgad undersökning skulle vara att inte enbart behandla kronans och statens perspektiv i samband med kyrkobyggnationerna, utan också mer ingående undersöka vad kyrkan ansåg om det i relation till den aktuella kyrkopolitiska situationen och förändringar i kyrkolivet.

Johans inledande kyrkobyggarperiod på 1570-talet är unik genom att den

är den svenska reformationstidens första av betydelse. Den expansiva perioden av kyrkobyggande under medeltidens sista årtionden tillsammans med den rådande politiska situationen gjorde att Gustav Eriksson var benägen att uppföra borgar istället för kyrkor. Neville sätter visserligen in Johans kyrkobyggnadsprojekt i sin politiska situation, men det hade även varit av värde för läsaren att få en kortfattad framställning av de föregående decenniernas kyrkobyggande för att ytterligare förstå betydelsen av Johans projekt.

Skriftens tydliga och stilrena grafiska utförande och goda bildkvalitet förtjänar ett särskilt omnämnande. Genom att fokusera på byggandet av Klara kyrka som ett led i Johan III:s kyrkopolitiska strävanden har Kristoffer Neville på ett fruktbart sätt lyft fram en ny aspekt av svensk reformationstid. Studien bör därför intressera var och en som önskar få ytterligare inblick i vårt lands reformationstida kyrkopolitik och kyrkobyggande.

Stina Fallberg Sundmark

Sundkvist, Bernice

Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse

Diss., Åbo Akademis förlag, Åbo 2001, 341 s., ISBN 951-765-076-0

Det akademiska Lutherstudiet i Norden är inte längre särskilt omfattande, vilket borde vara ett memento för teologi och kyrka i ett samhälle som under de senaste 500 åren främst präglats av luthersk ortodoxi, men även av tankar från Luther själv. Homiletisk forskning där Luthers eget principiella tänkande och hans egna predikningar analyseras är få och har i viss mån passerat bäst före datum, varför det är glädjande att Bernice Sundkvist valt att skriva sin doktorsavhandling om det sakramentala draget i Luthers förkunnelse. I långa stycken är avhandlingen deskriptiv med insprängda analyser och diskussioner, vilka för en icke-systematiker och kyrkovetare i allt väsentligt framstår som relevanta.

Avhandlingen är välskriven, välstrukturerad och med väl avvägda sammanfattningar efter varje kapitel som hjälper läsaren att summera det viktigaste i vad man precis har läst och som öppnar för nyfikenhet att läsa vidare.

Författaren vill med sitt forskningsbidrag fördjupa förståelsen av vad det sakramentala draget i Luthers förkunnelse innebär. Hon utgår från att det finns ett sakramentalt drag, vilket diskuteras och beläggs samtidigt som

huvudintresset är att undersöka vad detta sakramental drag innebär. Definitionen av vad ett sakrament är och vad ett sakramentalt drag innebär skiftar genom kyrkans historia. Grundläggande för vad som avses med sakramental är förmågan hos handlingen att på något sätt förmedla den i Kristus uppenbarade frälsningen. Frågan om hur Luther tolkar samtidigheten mellan de bibliska händelserna och dem som lyssnar till predikan är därför central i avhandlingen.

Författaren hämtar för sin undersökning material från två håll. Den första materialgruppen består av ett urval av sådana skrifter av Luther som kan belysa hans predikoteori, t.ex. *Der Grosse Katechismus* och *Der Kleine Katechismus* båda från 1529. Den andra materialgruppen utgör ett urval av predikningar som Luther hållit på de stora kyrkoårstiderna: julen, passionstiden, påsken, Kristi himmelsfärd och pingsten.

Efter att ha dragit upp tolkningsramarna och tecknat vad som skulle kunna kallas en dogm- och homiletikhistorisk principiell och teoretisk bakgrund om gudsuppenbarelsen som innehåll och skeende börjar det egentliga Lutherstudiet i kapitel tre. Här visar författaren att Luther inte har ett enhetligt sakramentsbegrepp och därmed inte heller ett enhetligt sakramentalt begrepp. Med sakrament kan Luther nämligen mena dels ett gudomligt tecken, dels innehållet i den sak som beskrivs. Viktigt för Luther är vad sakramentet är, vad det medför för nytta och för vem det är nyttigt. Sakramentsmottagaren, åhöraren av predikan, är viktig för Luther vilket i avhandlingen genomgående diskuteras i relation till predikans innehåll och skeende. I de tyngsta kapitlen, fyra och fem, diskuteras principiellt det sakramental draget i Luthers förkunnelse och hur det kommer till konkret uttryck i predikningar. Först undersöks förkunnelsens innehåll och därefter hur Luther tolkar det som sker i förkunnelsen. När författaren i kapitel sex sammanfattar avhandlingens resultat blir det tydligt för läsaren att innehåll och skeende hör intimt samman i Luthers sakramental syn.

Ju mer noggrant jag läste avhandlingen ju mer insåg jag hur förbluffande aktuell Luther är – aktuell i en principiell betydelse som rör predikoteori, kommunikationsteori och retorik. Luther är inte en gammal stofil som går att förpassa till historiens skräpkammare. Hans principiella tänkande om predikanten och åhörarnas situation är i långa stycken allttjämt giltiga. De existentiella frågorna och den existentiella nöden var stor på Luthers tid och är minst

lika stor i vår tid. När Luther i olika sammanhang pekar på sakramentens och predikans nytta sker det i termer av »för oss», »för dig» och »för mig». Praktiskt innebär det kanske inte idag att svara på frågan hur man finner en nådig Gud, men att erbjuda en relation mellan Ordet som ska vara i svang och åhörarens existentiella situation. Med sin åhöraranknytning försökte Luther skapa en relation mellan den teologiska verkligheten och den mänskliga erfarenheten då han såg förkunnelsen som ett Guds aktuella handlande. Författaren kan visa hur predikans syfte hos Luther är att få till stånd en dialog mellan åhöraren och Gud. Tyvärr diskuterar inte författaren vad detta konkret innebär för Luther. Det är inte hennes uppgift att diskutera vad det innebär för dagens predikanter i en evangelisk-luthersk kyrka om predikan ska syfta till en dialog mellan åhöraren och Gud. Spännande hade det varit om författaren i en kommande skrift hade tagit vara på sin dogmatiska och historiska kunskap och utifrån den diskuterat predikans situation på 2000-talet.

Författaren kan slutligen konstatera att det finns ett sakramentalt drag i Luthers förkunnelse eftersom gudsuppenbarelsen i Kristus förmedlas dels som innehåll, dels som skeende genom predikan på samma sätt som i sakramenten dopet och nattvarden. »Predikan talar alltså inte bara *om* förlåtelse, utan *är* förlåtande, den talar inte bara *om* Kristus, utan *ger* Kristus» (s. 293).

Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse är främst en deskriptiv redogörelse för Luthers tanke-system och innehåll i några utvalda predikningar, vilket gör framställningen mer lättläst än vad akademiska avhandlingar vanligtvis brukar vara och har därför möjlighet att fungera som en god introduktion för den teologiskt intresserade, även om man inte tidigare studerat Luther eller är teolog till professionen.

Jan-Olof Aggedal

Sveriges kyrkohistoria

7. *Oloph Bexell, Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*

Verbum förlag, Stockholm 2003, 399 s., ISBN 91-526-2462-5

Det storartade projektet *Sveriges kyrkohistoria* utkom med sin första del 1998 och har nu hunnit fram till del 7 av 8 planerade. Jag recenserade del 1-3 i årgång 76/2001 och del 4-6 i 78/2003. Del 6 utmynnade i 1860-talets vittgående konstitutionella reformer, där fyrståndsriksdagens avskaffande

innebär ett första avgörande steg mot upplösningen av det konfessionella enhetssamhällets symbios mellan kyrka och stat.

Del 7 följer utvecklingen fram till omkring 1910 men går i början delvis »om lott» med föregående del. Oloph Bexell startar sin framställning med att ge en översikt över det regelverk i form av lagar och förordningar som vid 1800-talets mitt bestämmer omfattningen och inriktningen av den kyrkliga verksamheten, inklusive gudstjänstlivet. Detta visar sig vara ett snillrikt pedagogiskt grepp som ger en öppning mot hela den senare utvecklingen. Denna utmärks nämligen av att det andliga livet söker sig nya vägar och alltmer fjärrar sig från det statskyrkliga regelverket. Mot detta riktas inte minst inomkyrklig kritik, t.ex. mot prästers tjänsteåliggande att i samband med högmässopredikan läsa upp en rad statliga och kommunala kungörelser, vilket framhålls vara ägnat att koppla bort menighetens uppmärksamhet från predikans andliga innehåll. En mer djupgående kritik gällde enhetssamhällets identitet mellan svenskt medborgarskap och evangelisk-luthersk tro och nattvardsdeltagande som villkor för att få utöva vissa yrken. Faktorer som dessa bekymrade många präster och kyrkligt engagerade lekmän men fick andra att reagera ännu kraftigare: grenar av nyevangelismen drevs att förneka Svenska kyrkans, »statskyrkans», karaktär av kristen kyrka i nytestamentlig mening.

Bexells framställning har en beundransvärd bredd: det är inte bara Svenska kyrkans historia under epoken som skildras, utan alla viktigare nya rörelser i Sverige med kristet förtecken, och därtill kristendomskritik hos fritänkare och socialister. Nyevangelismens framväxt och utveckling – dess splittring i det kyrkotrogna EFS och det frikyrkliga Svenska Missionsförbundet – ägnas stort och kunnigt intresse, liksom en rad andra väckelse-rörelser inom och utom Svenska kyrkan. Trots mångfalden av stoff är framställningen väl strukturerad. Framväxten av nya kyrkliga verksamheter som diakoni och mission, liksom kyrkans inställning till de sociala frågorna behandlas, liksom den teologiska motsättningen mellan lundensisk högkyrklighet och uppsaliensisk lågkyrklighet, som tar sig uttryck bl.a. i de kring sekelskiftet livligt diskuterade frågorna om den lutherska bekännelsen och om prästedens ersättande med ett prästlöfte. Den liturgiska förnyelse som tar sig uttryck i 1894 års handbok ägnas stort intresse. Epokens dominerande gestalter är på svenskkyrkligt håll biskop Gottfrid Billing och

ärkebiskop Anton Niklas Sundberg, på frikyrkligt håll Paul Peter Waldenström. Alldeles mot slutet av framställningen framträder den teologiska nyorienteringen under Nathan Söderblom och Einar Billing.

Som vanligt innehåller boken även ett antal fördjupningsartiklar av andra författare. Allt som allt en ytterst läsvärd volym, som varmt rekommenderas till studium.

Ragnar Holte

Theologia practica et musica sacra.

Festskrift till Karl-Johan Hansson

Red. Gustav Björkstrand, Sixten Ekstrand och Siv Lundström

Skrifter i Praktisk Teologi 43, Åbo 2003, 358 s., ISBN 952-12-1106-7

Det är med stor glädje jag har fått ta del av den festskrift som utgivits för att hylla professor Karl-Johan Hansson inför hans pensionering från professuren i praktisk teologi vid Åbo Akademi. Förutom teologi har musik alltid stått Hanssons hjärta nära. Så har också hans kolleger och doktorander både från Finland och det övriga Norden, som bidragit med artiklar till boken, genom sina ämnesval lyckats spegla flera av Hanssons intressesfärer samt genom artiklarna belysa olika skeden i hans liv. Hanssons intresse för psalmer och kyrkomusik samt för kyrkan och dess förkunnelse i förhållande till dagens samhälle är teman som står i förgrunden i boken. De nitton artiklarna i boken är både till omfång och utförande av olika karaktär och vetenskaplig tyngd. Glädjande många är försedda med utförlig notapparat vilket ger boken ett större värde som referenslitteratur. Läsaren får en inblick i Hanssons livsverk genom tre biografiska artiklar skrivna av tre av hans vänner (Gustav Björkstrand: »Karl-Johan Hansson som hymnolog», Ingvar Dahlbacka: »I Lillklockarns nejder» och Anders Wejryd: »Relevans och identitet»).

De övriga artiklarna är samlade under rubriken »Theologia practica et musica sacra». De kan indelas tematiskt i tre kategorier. Den största gruppen på åtta artiklar behandlar hymnologi och hymnodi (Peter Balslev-Clausen: »Vejen frem mod Den Danske Salmebog (2002)», Sixten Ekstrand: »Tradition och förnyelse i nyare finlandssvensk psalmdiktning», Svein Ellingsen: »Underveis mot et salmespråk – Hvorfor og hvordan skrive salmer i dag», Markku Heikkilä: »Psalmsången och den finsknationella

kulturen», Reijo Pajamo: »Sångerna lever kvar men sångarna faller ur minnet – Om den andliga sångtraditionen i Karelen», Pétur Pétursson: »Från vaggan till graven – Psykologiska aspekter på bildspråket i populära psalmer och böner på Island», Birgitta Sarelin: »Diskussionen om de alternativa melodierna i psalmboken» och Sven-Åke Selander: »Som liljan på äng – Om Jan Arvid Hellström som hymnolog och psalmförfattare»). Tre artiklar handlar om kyrkomusik (Sven-Erik Brodd: »Kyrkan som kommunikativ gemenskap – Om ecklesiologi och kyrkomusik», Nils G. Holm: »Om musik och ritual» och Sigvald Tveit: »Kirkemusikk og identitet – Ulike holdninger til bruk av nasjonalt tonespråk i kirken. Synpunkter i samband med tverrkulturelle erfaringer»). De övriga fem behandlar delområden inom den praktiska teologin (Hans Andreasson: »Motgångens teologi – Samfundsledningens förhållningssätt till medlemsutvecklingen inom Svenska Missionsförbundet åren 1918–2002», Oloph Bexell: »Ordet tvärs genom tiden – Om predikans uppgift och syfte i homiletikhistoriskt perspektiv», Fredric Cleve: »Prästidealet i Finlands evangelisk-lutherska kyrka», Jakob Evertsson: »Vilhelm Faxé – En folkskolans pionjär i Sverige» och Paavo Kettunen: »Pastoralteologi och pastoralpsykologi som tyngdpunkter i praktisk teologi»).

Att i detta sammanhang redogöra för hela samlingens innehåll är inte möjligt. Jag har därför valt ut två artiklar som jag vill presentera, nämligen Sven-Erik Brodds och Svein Ellingsens.

Sven-Erik Brodd närmar sig kyrkomusiken genom att peka på några ecklesiologiska perspektiv om kyrkomusikens former, utförande och organisation. Han utgår från Robert Kress modell om »kyrkan som kommunikativ gemenskap». Brodd vill så reflektera över både musiken och kyrkan. Han identifierar ecklesiologiska strukturer som kan vara operativa inom kyrkomusiken med hjälp av begreppen uppbyggelse och gemenskap. Efter detta går han in på hur kyrkans katolicitet (kyrkornas samband med den universella kyrkan) kan speglas i kyrkomusiken och till sist hur en bestämd kyrkosyn, här den luthersk-melanchtoniska traditionen, ser på kyrkan som skola, d.v.s. kyrkan indelad i ett lärostånd och ett åhörarstånd. Brodd belyser i sin artikel aspekter på kyrkomusiken och dess uppgifter inom kyrkan. Det ecklesiologiska perspektivet gör att olika delområden av kyrkomusiken binds ihop på ett sätt som skiljer sig från det ordinära inom kyrkomusikalisk forskning. Som läsare i egenskap av kyrkomusiker finner jag Brodds framställ-

ning ytterst intressant och tankeväckande och hoppas på en snar fortsättning och fördjupning av frågeställningarna. Detta inte minst på grund av att Brodds tankar ser ut att kunna kasta nytt ljus över den diskussion om vigung av kyrkomusiker till ett diakonat som för närvarande förs inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

Svein Ellingsen ställer i sin artikel frågor om psalmen och dess språk och plats idag. Han svarar på frågorna utgående från sina erfarenheter som psalmdiktare. Ellingsen utgår från frågan varför man skall skriva nya psalmer fast det redan finns så många bra och går vidare till hur man kan skriva modern kristen sånglyrik. Ellingsen betonar förhållandet mellan nyskapande och den nordiska psalmtraditionen. Han anser också att dikten i sig redan bör ha en språklig »melodi», en »psalmton». Han belyser sina tankar med citat av sådana moderna nordiska psalmdiktare som inspirerat honom och varit förebilder för hans egen lyrik. Ellingsen finner tre ord som alla börjar på bokstaven »l» som för honom är viktiga i skapandet av nya psalmtexter: »livsfølelse, livsfrågorna och det liturgiske rom». För att förklara det första ordet citerar han Harry Martinson: »Det är stor skillnad mellan det enkla och det banala, det enkla är daggigt, det banala är dammigt». Vi bör finna ett psalmspråk som inte bollar med stora ord och patetiska fraser. Vidare bör psalmen ta upp de allvarliga livsfrågorna, de existentiella frågorna om liv och död, hopp och fruktan, trygghet och rädsla o.s.v. Och till slut gäller det att finna ett psalmspråk och -innehåll som »kan bli sett i lys av gudstjenestens Kyrie og Gloria, Credo og Sanctus, Benedictus og Agnus Dei». Det betyder att psalmspråket skall fungera i ett liturgiskt sammanhang. Ellingsen avslutar sin artikel med två egna texter för att visa hur man kan skriva psalmer idag.

Festskriften till Karl-Johan Hansson utgör en diger samling artiklar som under kommande år kan bli till stor nytta för forskare speciellt på hymnologins och kyrkomusikens områden. Boken ger samtidigt en bild av Hanssons livsverk. Vad som på den punkten ännu kunde ha framgått med större tydlighet är den stora gärning som Hansson utfört som pedagog. Hans undervisningsmetodik kunde ha varit ett ämne för en egen artikel.

Anna Maria Böckerman-Peitsalo

Tidebönsboken

sammanställd av Hans Johansson under medverkan
av Sune Fahlgren. Förord av Peter Halldorf

Bokförlaget Libris, Örebro 2004, 840 s., ISBN 91-7195-691-3

I min ungdom fanns det ännu viss misstänksamhet mot tidegården såsom representerande något »katolskt», för evangelisk fromhet främmande. Ändå är det ett faktum att den bevarades och värderades högt i den svenska reformationskyrkan, vilket artiklarna i denna volym av årsboken vittnar om. Pionjärer för en återupplivad tidegård på svenska var kyrkoherdarna Arthur Adell och Knut Peters. Deras arvtagare är Laurentius Petri sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS), som på Verbums förlag har utgivit uppdaterade upplagor av *Den svenska tidegården* som textutgåva 2000 och som melodiutgåva 2002, med mig som huvudansvarig. Som konstateras i Peter Halldorfs förord till *Tidebönsboken* har tidegården genom åren fått en vid spridning inom Svenska kyrkan och tillämpas idag i många församlingar, på stiftsgårdar och i retreatmiljöer. Naturligtvis är den »katolsk» i ordets betydelse av allmänkyrklig/ekumenisk, och denna innebörd blev uppenbar när Katolska kyrkan började ge ut tidebönsböcker på folkspråket och här i Sverige under visst utbyte med LPS-traditionen gav ut en ekumeniskt anpassad version av den katolska tidegården på Arcus förlag. Det mest anmärkningsvärda är dock den ingång som tidegården under senare år vunnit inom svensk frikyrklighet. Ett uttryck för detta var att Svenska Missionsförbundets sittande och avgångna missionsföreståndare var med som undertecknare av förordet till Arcus-utgåvan 1995, *Tidegården, Kyrkans dagliga bön*. Nu är det bokförlaget Libris, med dess starka frikyrkliga förankring, som bidragit med ytterligare en tidegårdsutgåva. Det bästa sättet att recensera den är nog att jämföra den med de båda övriga utgåvorna. (Vid sidan av dessa tre utgåvor finns även en del smärre med mycket begränsat material, dem bortser jag ifrån här.)

Psaltaren utgör stommen i varje tidegårdsutgåva, och en särskild finess i tidebönnernas bruk av psaltarpsalmerna är att de som helhet eller delar omramas av antifoner, som under kyrkoårets lopp kan växla och därigenom ge olika accenter åt psalmerna vid olika tillfällen. Ursprungligen tänkte man sig att Psaltarens alla 150 psalmer skulle genomgå varje vecka. Church of England, där tidegården bevarats i obruten tradition som matins och even-

song, var möjligen först med att i stället fördela psalmerna över en månad. Både Arcus- och Librisutgåvorna tänker sig psalmerna fördelade över fyra veckor. Arcus har hela Psaltaren tryckt komplett i nummerföljd; ur den hämtas psalmerna både till veckans, kyrkoårets och helgonårets tideböner. Detta är mycket utrymmesbesparande, i gengäld innehåller denna utgåva den avgjort största mängden variabelt material, men vid användningen krävs mycket slående fram och tillbaka i boken mellan fasta partier, psalterium och variabelt material. Motpolen härtill är Verbum-utgåvan. Här nöjer man sig med ett (brett) urval av de pastoralt mest användbara psalmerna. Här är varje tidebön fullständigt utskriven. Man nöjer sig med en veckoserie, i vilken dock i viss utsträckning erbjuds dubbla alternativ. En viktig poäng är att det vanliga veckoofficiet ersätts med en särskild kyrkoårsserie för dagligt bruk under både julens och påskens förberedelse- och firningstider; en del av psaltarp Psalmerna förekommer enbart i kyrkoårsserien. Även kyrkoårsseriens tideböner är fullständigt utskrivna, liksom ett urval minnesdagar för Maria, apostlar och helgon. Utgåvan är alltså lätt att använda och ger stor kyrkoårsväxling. I melodikutgåvan finns fullständig musik till alla tidebönerna.

Libris utgåva kan sägas ha en viss mellanställning mellan dessa båda. Man har velat ha alla 150 psalmerna med, fördelade på fyra veckor, men de pastorala svårigheterna med vissa av psalmerna möter man genom tämligen frikostig uteslutning av »svåra» partier. Boken är lätt användbar genom att i veckoserierna varje tidebön är fullständigt utskriven. För att boken inte skulle bli för tjock har man däremot ett ganska sparsamt kyrkoårsmaterial, och i det har inte de fasta partierna skrivits ut. Detta material inriktar sig också mer på särskilda högtidsdagar än på kyrkoårstider. I varje fall vardagarnas tideböner tycks bli utan kyrkoårsvariation, vilket är en nackdel jämfört med de ovan nämnda utgåvorna. Som hymner används i stor utsträckning psalmer ur *Den svenska psalmboken*, i veckoserierna med melodier utskrivna. Vissa enkla hymnmelodier används också, bl.a. en adventsmelodi till ett stort antal texter i veckoserierna, vilket förtar kyrkoårsväxlingens glädje när den återkommer i adventsofficiet. Det är i huvudsak fråga om en textutgåva, men de fasta partierna har melodier, och de nytestamentliga *cantica* återges med psalmbokens melodier.

Mellan den katolska liturgiska nämnden och LPS träffades på 1990-talet överenskommelser om visst ömsesidigt utnyttjande av varandras material.

Libris förefaller inte ha ägnat copyrightfrågorna tillbörlig uppmärksamhet. Både Arcus- och Verbumutgåvorna är upphovsrättsligt skyddade och material från dem återanvänds här i stor utsträckning, men från LPS har i varje fall inget tillstånd inhämtats till detta. Kanske menar man att det är fritt fram att återge bibelord, men sättet att t.ex. kombinera psalmer med antifoner eller att arrangera responsorier är tvivelsutan att betrakta som kreativ konstnärlig verksamhet, dessutom är en del av övertaget material nyskrivet. Man tycks dock ha ägnat viss uppmärksamhet åt copyrighten för hymntexter, men för de hymner som författats/översatts av Arthur Adell och som LPS innehar upphovsrätten till har inget tillstånd inhämtats. Till en av Adells hymner påstås f.ö. Frostensonstiftelsen inneha copyrighten vilket är helt felaktigt. (Lika orimligt förefaller det vara att denna stiftelse skulle inneha copyrighten till en Härdelintext.)

Bokens layout är mycket tilltalande, med psalmboksformat i mörkblått klotband. Det är glädjande att tidegården genom olika utgåvor förmodligen når nya användare. De skilda uppläggningsarna gör det lättare för individen att förvärva den utgåva som bäst svarar mot personliga önskemål och behov. Att äga alla tre utgåvorna är förresten mycket bra...

Ragnar Holte